

35. évfolyam

2020. 3. sz.

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

A kiadványt szerkesztette:
TÓTH HAJNALKA

A kiadvány

az



a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Szegedért Alapítvány,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
támogatásával jelenik meg.

Szerkesztők:

DEÁK ÁGNES
(főszerkesztő)

VAJDA ZOLTÁN
(főszerkesztő-helyettes)

BENCSIK PÉTER
GALAMB GYÖRGY
HUNYADI ZSOLT

KOSZTA LÁSZLÓ

PAPP SÁNDOR
PELYACH ISTVÁN

SZÁSZ GÉZA

TOMKA BÉLA

TÓTH HAJNALKA

TÓTH SZERGEJ

VUKMAN PÉTER

HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL MÁRIA
(olvasószerkesztő)

Tartalom

Tanulmányok

SUDÁR BALÁZS

Egy előkelő albán család megkapaszkodása és felemelkedése a magyar végvidéken: az Aranidok	5
--	---

BAGI ZOLTÁN PÉTER

A Habsburg Birodalom első dragonyos kompániáinak felállítása, felszerelése és finanszírozása a tizenöt éves háborúban	14
---	----

HADNAGY SZABOLCS

Az 1658. évi oszmán hadjárat. Egy kettős hadjárat lehetősége	34
--	----

TÓTH HAJNALKA

Vasvár előtt. Habsburg–oszmán megegyezési kísérlet Temesváron 1663-ban	46
--	----

JULIA BAVOUZET

Hivatali eskü a magyar közszolgalatban	61
--	----

PAPP SÁNDOR

„Rendkívül felemelő és megindító látvány ennek a rabságból felszabadult keleti népnek a lelkesedése” Forradalom és alkotmányosság a 20. század eleji Isztambulban egy magánszemély és a hivatalos diplomácia szemszögéből	87
---	----

MŰHELY

KINTLI DÓRA

Nova ex Hungaria. Tudósítás 1546-ból a török–magyar összecsapásokról	113
--	-----

MARTON GELLÉRT ERNŐ

„Az mint Isten tudnunk adja, oltalmazzuk vérünkkel is szegény hazánknak bástyáját...” Magyar nyelvű Esterházy-levelek a Koháry-Coburg család levéltárából	126
---	-----

Határainkon túl

„Erdélyiként, kisebbségiként úgy érzem, hogy saját szülőhazám és népem múltjának a feltárása a dolgom...” Beszélgetés Kovács Andrással (Az interjút készítette: Juhász Krisztina és Marton Gellért Ernő)	151
--	-----

Kovács András közleményei	167
---------------------------------	-----

KOVÁCS ANDRÁS

János Zsigmond fejedelem síremléke	175
--	-----

Figyelő

Vendégségben Konstantinápoly 10. századi udvari történetíróinak műhelyében

(Németh András: *The Excerpta Constantiniana and the Byzantine Appropriation of the Past*. Cambridge University Press, Cambridge 2018.)

BOLLÓK ÁDÁM 189

Számunk szerzői 199



BAGI ZOLTÁN PÉTER

A Habsburg Birodalom első dragonyos kompániáinak felállítása, felszerelése és finanszírozása a tizenöt éves háborúban*

A bécsi Udvari Haditanács 1602. december 29-én négy kapitány, Laurentio de Ramée,¹ Charles de Agenta, Guiliom de Waux és Mercure de Mariloff részére egy *Bestallungot*, azaz felfogadó iratot állított ki, amelyben mindegyiküket megbízta egy-egy száz főt számláló dragonyos kompánia felállításával.² Ez a típusú lovasság ekkor jelent meg először a Habsburg Birodalom haderejében, és egészen az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáig, 1918-ig szolgálta a Habsburg-uralkodók érdekeit, tagjai ontották vérüket a harcterekeken és csatamezőkön. A címben foglaltaknak megfelelően munkámban a Habsburg Birodalomban szolgált első dragonyosalakulatok történetét dolgozom fel oly módon, hogy elsősorban szervezésük és fenntartásuk problémáival foglalkozom, és csak a szükséges mértékben érintem, hogy

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült, ügyszám: BO/00013/19/2.

¹ Ramée a tizenöt éves háborút követően vált igazán híressé. Lipót főherceg, Passau és Straßburg érseke megbízásából 1610-ben egy had felfogadásával bízta meg, amit eredetileg a jülich-kleve-i örökségért folytatott harcban kívánt bevetni. Az ún. passauai hadinép (*Passauer Kriegsvolk*) feladata azonban valójában az volt, hogy II. Rudolf és Mátyás főherceg viszályában az előbbi támogatssa. Az 1610 és 1611 fordulóján Felső-Ausztriát pusztító csapatok csakhamar Prága ellen vonultak, amelynek egy részét el is foglalták és kirabolták. Innen Mátyás főherceg felmentő hada úzte el Ramée-t és zsoldosait 1611. március 11-én. A Budweisba (České Budějovice) visszavonult zsoldosvezér az ottani városházán nyolc tisztjét kivégeztette, akiket azzal vádolt, hogy összejátszottak ellenségeivel. Ezután hadizsákmánnyal Passau érintésével a straßburgi püspökségbe menekült. Miután Lipót főherceg meghódolt Mátyásnak, Ramée-t is hűségeskü letételére kötelezték, aminek nem volt hajlandó eleget tenni. Lipót ennek ellenére szolgálatában tartotta. Először Münchenbe küldte diplomáciai küldetés-sel, majd 1612 májusában a straßburgi püspökség világi kormányzójává nevezte ki. Az időközben császárrá koronázott Mátyás azonban nem felejtette el a vallon zsoldos hűtlenségét. A mit sem sejtő Ramée-t 1613 áprilisának egyik éjjelén Benfeldben egy lovascsapat elfogta és Hohbarr várába vitte. Ott felségárulás miatt halálra ítélték, és 1613. április 23-án a várban kivégezték. Kurz, Franz: *Der Einfall des von Kaiser Rudolf II. in Passau angeworbenen Kriegsvolkes in Oberösterreich und Böhmen (1610–1611)*. Aus dessen Nachlaß mitgeteilt und mit einer Einleitung versehen von Albin Czerny. Linz, 1897. passim.

² Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA) Kriegsarchiv (a továbbiakban: KA) Bestallungen (a továbbiakban: Best.) 727/1602. Meg kell említenem, hogy Alphons von Wrede, illetve az ő munkáit alapul vevő Walter Hummelberger és Thomas Barker úgy vélte, hogy ez a típusú lovasság először 1623-ban jelent meg a Habsburg-család szolgálatában. Ez az állítás azonban téves. Wrede, Alphons von: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*. Bd. 3. Wien, 1901. 8.; Hummelberger, Walter: *Der dreissigjährige Krieg und die Entstehung des kaiserlichen Heeres*. In: Unser Heer. 300 Jahre österreichisches Soldatentum in Krieg und Frieden. Hrsg.: Herbert Stefan Füllinger. Wien–München–Zürich, 1963. 7–49. 27.; Barker, Thomas: *Doppeladler und Halbmond. Entscheidungsjahr 1683*. Graz–Wien–Köln, 1982. 173.

mely összecsapásokban, csatákban vettek részt. Mindenekelőtt azonban érdemes röviden összefoglalni azt, hogyan határozták meg a kortársak a dragonyosok helyét a hadseregben belül, és mely feladatok alkalmazására tartották a legalkalmasabbnak őket.

Dragonyos, lovas lövész vagy karabélyos lovas?

Kelenik József 1991-ben megjelent tanulmányában megállapította, hogy a dragonyos csapatnem létrejöttével kapcsolatos, a 16. század végén és 17. század legelején keletkezett források és adatok igen ellentmondásosak.³ Ha áttekintjük a korszak katonai teoretikusainak munkáit, valamint a fennmaradt levéltári iratokat, akkor a megállapítás helyességét nem cáfolhatjuk. Ugyanis a címbe szereplő lovasok mindegyike elvben egy-egy külön lovassági típust jelenthetett. Gondoljunk csak a lovas lövészekre vagy *Archibusi*erekre, akik egységei, zászlói már a 16. század közepétől szolgálták a Habsburg Birodalmat a magyarországi végek egy-egy erősségében.⁴

A tizenöt éves háború időszakához legközelebb eső, 17. század eleji hadtudományi munkákat áttekintve kiderül, hogy a kortársak sem tudták egyértelműen elválasztani egymástól ezeket a csapatnemeket. Ludovico Melzo 1611-ben olaszul, majd 1625-ben németül megjelent munkájában azt olvashatjuk, hogy a franciák terjesztették el a lövészek lóra ültetésének szokását az utolsó francia–spanyol, azaz az 1559. évi cateau-cambrésis-i békével lezárult háború piemonti hadszínterén. Ezeket dragonyosnak nevezték el, amely név rajtuk is maradt. Látva ezen zsoldosok hasznosságát a harcmezőn, a spanyol haderő is elkezdett ilyen típusú egységeket felfogadni és alkalmazni. Melzo szerint, amikor II. Fülöp spanyol király (1556–1598) 1567 nyarán Alba hercegét, azaz Fernando Álvarez de Toledo y Pimentelt a lázadó Flandria lecsendesítésére a tartomány helytartójává nevezte ki, akkor a piemonti hadszínterén (is) harcoló spanyol hadvezér néhány kompánia dragonyost is felfogadott és magával vitt Észak-Európába.

Melzo kifejtette és számos példával illusztrálta azt is, hogyan, illetve hol lehetett a legjobb hatásfokkal bevetni ezeket a keréklakatos puskával felfegyverzett és lehetőség szerint vértet nélkül lovasokat. Védekezés esetén a dragonyosokat a kvártélyok, táborok, stratégiai fontosságú átkelők őrzésére, illetve a málhát és utánpótlást szállító szekerek kísérésére tartotta a legalkalmasabbnak, hiszen lovaikon gyorsan a legveszélyeztetettebb helyen teremhettek, és a lóról leszállva, alkalmas állást foglalva akadályozhatták az ellenség rajtaütését.

Melzo szerint támadásban szintén gyors helyváltoztatásukat és nagy tűzerejüket lehetett kihasználni. A dragonyosokat azért küldték ki, hogy az ellenséget mindenütt támadják, nyugtalanítsák, illetve csapdába csalják. A csak mell- és hátvérten vagy Melzo ajánlása szerint még ezekkel sem rendelkező katonáknak ezért szükségük volt arra, hogy kopjás vagy kürasszír csapatok biztosítsák őket a harcban.⁵

A következő munka, amit a dragonyosokkal kapcsolatban meg kell említenem a 17. század elejéről, Giorgio Basta 1612-ben Velencében olaszul, majd két esztendővel később Oppenheimben németül megjelent *Il governo della cavalleria leggiera* című könyve. Melzoval

³ Kelenik József: *A kézi löfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben*. Hadtörténelmi Közlemények, 104. évf. (1991) 3. sz. 113.

⁴ Kelenik: *A kézi löfegyverek jelentősége*, 100–106.

⁵ Melzo, Ludovico: *KriegsRegeln von der Reutereij*. S. I. 1625. 31–33.; Meynert, Hermann: *Geschichte des Kriegswesens und der Heerverfassungen in Europa*. Bd. 2. Wien, 1868. 301.

ellentétben a magyarországi és erdélyi viszonyokat is kiválóan ismerő és az 1602 decemberének végén felállított dragonyos kompániák létezéséről tudó,⁶ albán származású, talján hadvezér nem használta a dragonyos kifejezést, hanem helyette a lövész vagy karabélyos lovas fogalmát alkalmazta. Bár azt is meg kell jegyezni, hogy a Melzo művében olvasottakhoz hasonlóan Basta is azt írta, hogy ezt a keréklakatos puskával felszerelt és könnyű fegyverzetű (lehetőség szerint vértet nélkül) lovasságot a francia–spanyol háború piemonti hadszínterén állították fel és alkalmazták először azért, hogy a harcmezőről és a környező falvakból az ellenséges lovasságot elüldözze, lóról leszállva pedig állást foglaljon stratégiai jelentőségű helyek biztosítása érdekében. Ennek megfelelően döntően gyalogosként vetették harcba a karabélyosokat.⁷ A talján hadvezér és hadtudós tehát ugyanúgy írta le a karabélyos lovasok felszerelését és felhasználási lehetőségét, mint ahogyan azt Melzo a dragonyosok esetében tette, ám a szót magát nem használta.

Melzo művében tehát a dragonyos és a lovas lövész szavak egymás szinonimáiként jelentek meg. Basta pedig a karabélyos lovasokat ruházta fel olyan fegyverzeti, felszerelési és harcászati tulajdonságokkal, amelyek szembeötlően hasonlítanak a Melzo által megfogalmazottakra. Ezzel szemben az 1617 tavaszától Európa első hadiakadémiája, a Nassai (VII.) János által Siegenben alapított *Kriegsschule* vezetőjeként tevékenykedő Johann Jacobi von Wallhausen *Kriegskunst zu Pferd* című, 1616-ban megjelent könyvében különbséget tett ezen lovas csapatnemek között. Külön fejezetben tárgyalta a lovas lövészeket, azaz *Archibusi*ereket vagy karabélyos lovasokat, valamint a dragonyosokat. A szerző ezt azzal magyarázta, hogy gyakran a különböző gyors támadások és rajtaütések megkövetelik, hogy a lovasság mellett gyalogos kompániákat is be vessenek. Ezért ezeket a gyalogokat lóra, méghozzá a lehető legrosszabb hátasokra kell ültetni, és ehhez a típusú harchoz kell felszerelni. Tehát a dragonyos csak lovasított gyalogság, ami valójában nem is lovon harcol. Wallhausen leírása szerint ugyanis először le kellett szállniuk a lóról, méghozzá úgy, hogy csoportonként mindenki a mellette lévő ló nyakába dobta a kantárát. Az így „egymáshoz kötött” hátasok nem tudtak elszökni, őrizetükre pedig fel kellett fogadni egy külön személyt.

Wallhausen ráadásul Melzoval és Bastával ellentétben úgy vélte, hogy a dragonyosokat nem csak és kizárólag puskásokból kellett felállítani. Szerinte egy-egy kompániának fele részben lövészekből, fele részben pedig pikásokból kellett felállnia. A híres hadtudós ezzel is arra utalt, hogy esetükben csak lóra ültetett gyalogosokról volt szó, hiszen hasonló fegyverzeti felosztást ajánlott a gyalogos esetében is.⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy bár Wallhaus-

⁶ Az Udvari Haditanács arra utasította 1604. október 20-án Bastát, hogy jelentést tegyen az Esztergomban álló dragonyos és kürasszír kompániák állapotáról. A haditanácsosok ugyanis Giovanni Giacomo Barbiano, Belgiojoso grófjának megsegítésére akarták Felső-Magyarországra átvézenyelni ezeket az alakulatokat. Erre azonban nem került sor, mivel még 1604 novemberének elején is Esztergomban állt a négy kompánia. Ugyanő Mátyás főhercegnek 1605. június 26-án írt levele szerint egyéb hadak mellett dragonyosok érkezését is nagyon várta a táborába, mivel alig maradt hadra fogható zsoldosa, amivel felvehette volna a harcot Bocskai István előre törő csapataival szemben. ÖStA KA Hofkriegsrat (a továbbiakban: HKR) Protokollum (a továbbiakban: Pr.) Registratur (a továbbiakban: Reg.) Band (a továbbiakban: Bd.) 212. fol. 447r. No. 96. 1604. október 20.; Veress Endre: *Basta György levelezése és iratai*. 2. köt. (1602–1607) Budapest, 1913. 507., 647., 670., 689–690.

⁷ Basta, Giorgio: *Governo della Cavalleria, Das ist/ Bericht Von Anführung der leichten Pferde: dabey auch was die schweren belanget/ so viel den Capitänen zuwissen vonnöthen / begriffen*. Oppenheim, 1614. 19–20.

⁸ Wallhausen, Johann Jacobi von: *Kriegskunst zu Fuß*. Oppenheim, 1615. 80–82.; Kelenik: *A kézi lőfegyverek jelentősége*, 85.

sen lóra ültetett gyalogosoknak tekintette a dragonyosokat, a róluk szóló fejezet a *Kriegskunst zu Pferd* című művében és nem a gyalogságról készült kötetében jelent meg.⁹

A négy kompániával kapcsolatban fennmaradt levéltári forrásokat áttekintve azt feltételezhetjük, hogy Melzohoz és valószínűleg Bastához hasonlóan az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara tanácsosai és titkárai is a dragonyos, lovas lövész és karabélyos lovas szavakat egymás szinonimáiként alkalmazták. Ahogyan már említettem, az 1602. december 29-én kelt felfogadó iratban egyértelműen a dragonyos lovasság kifejezés szerepelt.¹⁰ Az elkövetkező időszakban, egészen 1605 nyaráig mind az Udvari Haditanács, mind az Udvari Kamara protokollumkönyveiben található bejegyzésekben is csak ezt a szót találhatjuk. Ramée részére azonban 1605. június 10-én az Udvari Haditanács egy újabb *Bestallungot* állított ki, amelyben azt olvashatjuk, hogy 500 lovas lövész, azaz *Archibusier* kiállításával bízták meg. Az iratban foglaltak szerint a vallon származású hadfinak az egységet úgy kellett megszerveznie, hogy az eddig is létező négy kompánia mellé egy ötödiket toborozzon. A *Bestallung* kiállítója azonban a meglévő egységeket sem dragonyosnak, hanem lovas lövésznek nevezte.¹¹ Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a négy kompánia utolsó mustrájáról 1605. április 20-án készült jelentésben egyenesen a következőket olvashatjuk: „*ain Compagnia Tragonischer Archibusier Reutter*”, azaz egy kompánia dragonyos lövész lovas.¹² Tehát a két elnevezést ugyanazon szövegben is alkalmazták.

A fogalmak használatának zűrzavarát tovább növelve meg kell említenem, hogy Ramée lovasságát a dragonyos és a lovas lövész elnevezésen kívül többször egy harmadik néven is említik forrásaink, karabélyos lovasként (*Carpiner*). Első alkalommal Sixtus Meillen 1604. november 18-án kelt mustrajelentésében olvashatjuk a szót a következő formában: „*mitt den vier Tragonischen Compagnien Carabiener Reutter*”, azaz a karabélyos lovasok egy dragonyos kompániájával.¹³ A fogalom a későbbiekben is használatban maradt. Az Udvari Haditanács 1605. július 20-án azzal bízta meg Gilberto de Santhilier-t,¹⁴ hogy Ramée és dragonyosai (!) között közvetítsen.¹⁵ Hat nappal később pedig ugyanezen kormány szerv protokollumkönyvében már újra karabélyos lovasként említették ugyanennek a négy kompániának a lovasságát.¹⁶ Ezzel megegyező módon karabélyosnak nevezte az újonnan felfogadott egy kompánia lovasait egy 1605. augusztus 26-án az Udvari Kamarához beküldött irat is.¹⁷ A dragonyos szó azonban ezt követően is fel-felbukkan a protokollum-bejegyzésekben, legutolsónál 1606. június 13-án.¹⁸ Mindez azt jelenti, hogy mind az Udvari Haditanács, mind az Udvari Kamara tisztségviselői számára – Wallhausennel ellentétben – a dragonyos kife-

⁹ Wallhausen, Johann Jacobi von: *Kriegskunst zu Pferd*. Oppenheim, 1616. 35–41.; Meynert: *Geschichte des Kriegswesens*, 302.

¹⁰ Erre lásd még: ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (a továbbiakban: FHKA) Alte Hoffinanz (a továbbiakban: AHF) Pr. Expedit (a továbbiakban: Exp.) Bücher (a továbbiakban: B.) No. 557. fol. 13v–14r. 1602. december 23.

¹¹ ÖStA KA Best. 808/1605; Heischmann, Eugen: *Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich*. Wien, 1925. 258.

¹² ÖStA KA Hofkriegsrat Akten (a továbbiakban: HKRA) Exp. 1605. April, No. 110.

¹³ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

¹⁴ Életről lásd: Bagi Zoltán Péter: *Gilbert de Santhilier katonai szolgálata a tizenöt éves háborúban*. Aetas, 34. évf. (2019) 1. sz. 69–79.

¹⁵ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 457v. No. 152. 1605. július 20.

¹⁶ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 460r. No. 201. 1605. július 26.

¹⁷ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 249r. 1605. augusztus 26.

¹⁸ ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 591. fol. 242r. 1606. június 13.

jezés egyet jelentett mind a karabélyos lovassal, mind a lovas lövésszel. Bár ez utóbbi esetben meg kell jegyeznem, hogy a tizenöt éves háború ezen késői szakaszában ezt a fogalmat a korábbi értelemben, azaz a lőfegyverrel/puskával felszerelt lovasok megnevezésére is használták. Mindezek alapján pedig joggal feltételezhetjük azt is, hogy Basta számára ugyanazt a csapatnemet jelentette a karabélyos lovas és a dragonyos kifejezés, de nem állíthatjuk minden kétséget kizáróan.

A rendelkezésre álló két *Bestallung* segítségével érdemes még visszakanyarodnunk Wallhausen azon állítására, miszerint a dragonyosok csupán lóra ültetett gyalogosok lettek volna, akiket csak a gyors helyváltoztatás végett „lovasítottak meg”, ám a harcban gyalog vettek részt. Mind az 1602., mind az 1605. évi felfogadási iratban azt olvashatjuk, hogy ez a lovasság köteles ellentmondás vagy új megállapodás nélkül teljes létszámban, egész vagy fél kompániaként, szükség szerint lovon vagy gyalogosan a harcmezőn vagy valamely erősségben, ahol csak szükséges, az uralkodót szolgálni. Emellett azt is meghatározták a *Bestallungok*ban, hogy a felfogadottak a lovasság számára készített *Artikelbriefre* tegyenek esküt.¹⁹ Mindez azt jelenti, hogy – bár bizonyos megkötésekkel, de – az Udvari Haditanács tagjai egyértelműen lovasként kezelték a dragonyosok közé toborzott zsoldosokat.

A dragonyosok tisztségviselőinek elnevezései

Ma a világ összes hadereje, legyen az sorozott vagy önkéntes alapú, jól felépített, piramishoz hasonlítható alá-fölé rendeltségi viszonyra épül. Az egyes rangban lévők pontosan tudják és ismerik feladatukat és hatáskörüket is. Ez azonban nem volt jellemző a 16. század végi és 17. század eleji hadszervezetre, amelyben egy-egy hadakozásban jártas személy meghatározott időre kapott feladatokat, hatáskört és megbízatást. Ezért is fordulhat elő, hogy egy-egy szónak vagy kifejezésnek létezik adekvát megfelelője a mai magyar nyelvben, ám jelentéstartalma a korban egészen más volt, mint amit ma értünk alatta.

Mindenekelőtt a kapitány szóval kell foglalkoznom, hiszen négy ilyen tisztséget betöltő személy kapott 1602 legvégén megbízást 400 dragonyos kiállítására az Udvari Haditanácstól. A tizenöt éves háború folyamán felfogadott vallon, francia és lotaringiai had esetében a zsoldosokat kompániákba (*Compagnie*)²⁰ vagy kornétákba (*squadrigelie oder cornette*)²¹ szervezték, amelyek élére egy-egy kapitányt (*Capitan*) neveztek ki.²² Ezt a tisztségnevet ismerte és használta a magyar nyelv is a 16. században, igaz, ekkor még felváltva a hadnagy kifejezéssel.²³ Mind a két szó ugyanazzal a jelentéstartalommal bírt. A kapitány a latin *caput*-ból származik, amely főt jelent, mégpedig valaminek a fejét, főjét, magyarul fejedelmét.

A kapitány szó mellett azonban a dragonyosokkal kapcsolatos iratokban feltűnt a *Hauptmann* kifejezés is.²⁴ Ez a szó igen átfogó jelentéstartalommal bírt a korszakban. A tisztséget viselő feladata nem csupán katonai, hanem más adminisztratív ügyekre is kiterjedt.²⁵ Ennek megfelelően mind a gyalogság, mind egyes lovas csapatok esetében „főember”, a „zászló, azaz

¹⁹ ÖStA KA Best. 727/1602; ÖStA KA Best. 808/1605

²⁰ ÖStA KA Best. 515/1596

²¹ ÖStA KA Best. 516/1596

²² ÖStA KA Alte Feldakten (a továbbiakban: AFA) 1600-11-1

²³ Szatlóczi Gábor: *A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén I. A várak népe*. Szeged, 2016. 6–7.

²⁴ ÖStA KA Best. 727/1602; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 20v–21r. 1603. január 3.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 249r. 1605. augusztus 29.

²⁵ Bagi Zoltán Péter: *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érkérdésvényesítés, reformkísérletek*. Budapest, 2011. 145–147.

a *Fähnlein* vezetője”, valamint „parancsnok” értelemben egyaránt használták a tisztségnévvel. A szót tehát a kapitány szinonimájaként alkalmazták a korabeli iratokban. Nem tettek különbséget a kettő között, ugyanúgy, ahogyan ekkor még a lovassági *Fähnlein*ok és a kompániák, illetve kornéták között sem.

A forrásainkban felbukkan azonban egy harmadik kifejezés is, a *Rittmeister*.²⁶ A szó mai jelentése magyarul lovaskapitány vagy lovasszázados, mint katonai rang pedig egészen 1945-ig ismert volt a *Wehrmacht*ban a páncélos és lovas alakulatoknál. A 16. és a 17. század fordulóján a szó szintén tisztséget jelölt, és nem katonai rangot. Ezt a kifejezést a kapitányhoz és a *Hauptmann*hoz hasonlóan használták a korban. Egyedül abban különbözött a másik kettőtől, hogy a *Rittmeister* tisztség, illetve a későbbi évszázadokban katonai rang csupán a lovasság esetében volt használatos, míg a kapitány és a *Hauptmann* a gyalogságnál is. Megállapítható tehát, hogy az Udvari Haditanács a három tisztség elnevezését ugyanúgy egymás szinonimáiként használta, mint ahogyan a dragonyost, a lovas lövészt és a karabélyos lovast.

Az Udvari Haditanács 1605. június 10-én Ramée-t *Obrist*tá nevezte ki. Ezt a szót ezredesként fordítjuk magyarra, ám manapság ez katonai rangot jelent, amely nem feleltethető meg a 16. századi tisztségviselő feladataival. Maga a kifejezés eredeti jelentése arra utal, hogy ő a legfelsőbb, a legmagasabb beosztású személy, hiszen a német *ober*, azaz 'felső' jelentésű melléknév felsőfoka. Nem lepődhetünk meg azon, hogy ennek megfelelően az *Obrist* német szó igen átfogó jelentéstartalommal, a tisztség viselője pedig sokkal szerteágazóbb jog- és feladatkörrel bírt a korszakban, mint a mai ezredesek. A had kiállításával megbízott személy ugyanis a felfogadottjai irányában patriarchális szerepet töltött be, aminek részeként a gyalogság esetében minden, a tisztségre kinevezett személy kezében tartotta az egységen belüli legfőbb törvénykezési jogot.²⁷ A német szakirodalom szerint már az adott egység szervezésének kiindulópontján saját embereit tette meg tisztségviselőkké, akik a toborzást végrehajtották.²⁸ Fontos még megjegyezni, hogy a mindenkor *Obrist* egy személyben az első zászló vagy kompánia *Hauptmann*ja, kapitánya vagy *Rittmeister*e is volt.²⁹ Mint ahogyan ez Ramée esetében is megvalósult.³⁰

Ramée-t az 1605. évi kinevezését megelőzően *Obristleutnant*ként emlegetik forrásaink. A tisztség első említésére vele kapcsolatban egy 1604. január 18-i udvari haditanácsi protokollum-bejegyzésben bukkanhatunk, de kompániája *Rittmeisters*e mellett már 1603 februárjától bírta ezt a posztot, amiért plusz 80 korona, azaz 120 rénes forint fizetést kapott.³¹ Arra is van adatunk, hogy már 1603 augusztusában mind a négy kompánia érdekében kérte két havi zsold kifizetését a Prágában működő Udvari Kamarától.³² Feladata szerint a mindenkor *Obristleutnant*nak az *Obrist* mellett helyettesként kellett szolgálnia, és abban az esetben, ha feljebbvalója nem tartózkodott az egységénél – ami gyakran előfordult –, akkor

²⁶ ÖStA KA Best. 808/1605; ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 555. fol. 392r–v. 1603. augusztus 13.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 210r. 1605. július 26.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 249r. 1605. augusztus 29.

²⁷ Heischmann: *Die Anfänge des stehenden Heeres*, 37–38.; Redlich, Fritz: *The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History*. Wiesbaden, 1964. 41., 55–57.

²⁸ Bagi: *A császári-királyi mezei hadsereg*, passim.

²⁹ ÖStA KA Best. 403/1589; Redlich: *The German Military Enterpriser*, 55.

³⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 249r. 1605. augusztus 26.

³¹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212 fol. 385r. No. 87. 1604. január 18.; ÖStA KA HKR Exp. 1605. April, No. 110.

³² ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 555. fol. 392r–v. 1603. augusztus 13.

annak teljes vezényletét és mindennapjainak megszervezését át kellett vállalnia. Ennek megfelelően Ramée *Obrist*tá való kinevezési iratában is találunk egy helyettest, aki egy személyben az egyik kompánia kapitánya vagy *Rittmeister*e is volt.³³

Míndez azonban felvet egy érdekes problémát. Ugyanis, ha Ramée 1604 januárjának közepétől bizonyíthatóan *Obristleutnant* volt, akkor valakinek *Obrist*ként felettesének kellett lennie. Ki alá tartoztak tehát a dragonyos kompániák? Meglátásom szerint a négy kompánia teljes szolgálati ideje alatt az egész lovasság felett parancsnokló *Obrist-Feldmarschall*³⁴ közvetlen alárendeltségében volt. Ha a hadi helyzet vagy más ügy úgy kívánta, akkor ideiglenesen egy-egy kijelölt tisztségviselő vezetése alá osztották be a dragonyosokat. Már Eugen Heischmann felhívta arra a figyelmet 1925-ben megjelent munkájában, hogy a négy kapitány 1603 januárjában átmenetileg a hat kürasszír kompániát vezető Philippe-Otto zu Salm Wildund Rheingraf *Obrist* parancsnoksága alá került.³⁵ Bár állítását nem támasztotta alá forrással, az általa leírtak fedik a valóságot. Az első bizonyíték arra, hogy a Rheingraf-vérteseket és a dragonyos egységeket együtt kezelték, egy 1603. január 11-i protokollum-bejegyzés. Az Udvari Haditanács ekkor az Udvari Kamarától rendelkezést kért arra, hogy magyar biztosok az említett lovasokat a mustrahelyre vezessék.³⁶ A hónap végén, 1603. január 25-én már maga Rheingraf tett jelentést a haditanácsosoknak arról, hogy a négy kompánia együtt van, ám mustra, így zsold nélkül a környék lakosait rabolják.³⁷ A helyzet súlyosságára jellemző, hogy Rheingraf február 1-jén újra írt az Udvari Haditanácsnak ez ügyben, és a fizetetlen dragonyosok lázadásáról számolt be.³⁸

Felmerülhet a kérdés, hogy miért éppen Rheingraf kapta meg az újonnan felállított négy kompánia feletti parancsnokságot. Sajnos erre vonatkozóan nem áll rendelkezésemre egyetlen konkrét kinevezés vagy instrukció sem, így csak feltételezésekbe bocsátkozhatom. Véleményem szerint azért esett rá a választás, mert vérteseit ugyanúgy Nyitra vármegyében rendelték téli szállásra,³⁹ mint Jean t'Serclaes de Tilly megmaradt vallon gyalogosait. Egyszerűen „kéznél volt”, és az udvari haditanácsosok azt remélhették, hogy Tilly zsoldosai respektálni fogják Rheingrafot. Vélhették ezt azért is, mert a kürasszírok és gyalogosok sorsa már hónapokkal azelőtt összekapcsolódott. A lotaringiai származású főnemest Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének halálát követően, 1602 tavaszán nevezte ki az Udvari Haditanács a megmaradt három kürasszír kompániája élére. Ezek mellé további hármat kellett toboroztatnia Németalföldről, Lotaringiából, illetve a Rajna vidékéről. Az újonnan felállított vértess kompániáknak Ulm érintésével 1602. június 15-ig kellett volna megérkezniük osztrák területre.⁴⁰ Onnan azonban a toborzottak csak igen későn érkeztek meg a magyarországi hadszíntérre. A prágai Udvari Kamara elnöke, Wolf von Unverzagt 1602. augusztus 22-én emlékeztetőt nyújtott be, amelyben azt javasolta, hogy mind Rheingraf lovasait, mind

³³ ÖStA KA Best. 808/1605; Bagi: *A császári-királyi mezei hadsereg*, 145.

³⁴ Erről lásd: Bagi: *A császári-királyi mezei hadsereg*, 65.

³⁵ Heischmann: *Die Anfänge des stehenden Heeres*, 255.; Sahin-Tóth Péter: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*. Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 1176.

³⁶ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 553. fol. 64v. 1603. január 11.

³⁷ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 210 fol. 628r–v. 1603. január 25.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 45r–46r. 1603. január 31.

³⁸ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 210 fol. 639r. 1603. február 1.

³⁹ Rheingraf lovasaira vonatkozóan lásd: Sahin-Tóth: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*, 1175.

⁴⁰ ÖStA KA Best. 713/1602; Heischmann: *Die Anfänge des stehenden Heeres*, 255.; Sahin-Tóth: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*, 1175–1176.

pedig a szintén Németalföldről, Lotaringiából és a Rajna vidékéről Tilly által felfogadott val-lon–francia gyalogságot az augusztus 12. óta ostrom alatt álló Székesfehérvár felmentésére rendeljék.⁴¹ A prágai Udvari Kamara ezért augusztus 22-én és 26-án is utasította Zacharias Geizkofler birodalmi fillérmestert arra, hogy a két említett hadat minél hamarabb szállít-tassa a Magyar Királyságba.⁴² A stratégiai fontosságú város felmentése végül elmaradt, és keresztény védői 1602. augusztus 29-én kénytelenek voltak kapitulálni.⁴³ Ezt követően mind Rheingraf küρασszírjai, mind Tilly gyalogjai részt vettek Buda sikertelen ostromában,⁴⁴ majd innen vonultak téli szállásra.

A dragonyosok feletti parancsnoklásban Rheingrafot már 1603. február közepén felvál-totta Seifried von Kollonich. E hónap 13. napján az Udvari Haditanács már őt utasította arra, hogy törődjön a négy kompánia mustrájával.⁴⁵ A döntés nem véletlenül esett Kollonichra. Az Udvari Haditanács ugyanis 1603. január 22-én kelt utasításában az *Obrist-Feldmarschall*, azaz Hermann Christoph von Russworm távollétében őt jelölte ki arra, hogy parancsnokol-jon az Alsó-Magyarországon téli szállásra vonult keresztény had felett.⁴⁶

Meg kell azonban jegyezni, hogy nem csupán a dragonyosok, hanem Rheingraf küρασszírjai is Kollonich vezetése alá kerültek. Mindez pedig azt jelentette, hogy mind a két típusú lovasságnak el kellett hagynia felső-magyarországi beszállásolási területét, és a Dunántúlra, egészen pontosan Vas vármegyébe kellett vonulnia. Kollonich ugyanis itt határvidéki *Obrist*-ként irányította Kanizsa elvesztését követően a védelmet. Rheingrafot 1603. április 18-án az Udvari Haditanács utasította is arra, hogy az alá rendelt kapitányokkal együtt fogadja el Kol-lonich főségét és parancsait.⁴⁷ Kollonich a rábízott hadakkal már 1603 márciusában Kanizsa és Babócsa vidékén portyázott, majd júniusban visszafoglalták Lakot és Bolondvárat.⁴⁸ Ezekben a harcokban részt vettek a dragonyosok, hiszen 15 forint és 15 krajcár értékben a körmendi élelmezési tisztségviselőtől vettek át élelmiszert.⁴⁹ Az azonban biztos, hogy 1603 nyarának végére a négy kompánia már kikerült Kollonich fennhatósága alól,⁵⁰ és ismét köz-vetlenül az egész lovasság felett parancsnokló *Obrist-Feldmarschall*, Hermann Christoph von Russworm alárendeltségébe kerültek. 1603. augusztus 10-én már ő írt zsoldkifizetésük

⁴¹ ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 547. fol. 451v. 1602. augusztus 22.

⁴² ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 551. fol. 401v. 1602. augusztus 22.; ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 551. fol. 412r. 1602. augusztus 26.

⁴³ Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000. 348–350.

⁴⁴ Lásd: Tóth: *A mezőkeresztesi csata*, 352–356.

⁴⁵ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209 fol. 193r. No. 52. 1603. február 13.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 193r. No. 56. 1603. február 13.

⁴⁶ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 134r. No. 113. 1603. január 22.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 390r. No. 107. 1603. január 22.

⁴⁷ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 398r. No. 65. 1603. április 18.

⁴⁸ Ortelius, Hieronymus: *Ausführliche Beschreibung der Ungarischen und Siebenbürgischen Kriegs-Händel von Anno 1395 biß an das 1665 Jahr*. Nürnberg, 1665. 333.; Sahin-Tóth: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*, 1176.

⁴⁹ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

⁵⁰ Leonhard von Harrach 1603. július 31-én azt az utasítást kapta Mátyás főhercegtől, hogy Rheingraf lovasait és a dragonyosokat Óváról Besztercebányára küldje. ÖStA FHKA AHF Pr Exp. B. No. 553. fol. 587r. 1603. július 31.

ügyében az Udvari Haditanácsnak.⁵¹ Majd az esztergomi táborból augusztus 30-án és szeptember 5-én újra sürgette a haditanácsosokat járandóságuk egy részének kifizetése végett.⁵² Innen útjuk Pest vidékére vezetett, ahol részt vettek az őszi összecsapásokban. A hadjárat egyetlen számottevő ütközetében, 1603. szeptember 29-én a Hieronymus Ortelius által említett négy zászlónyi vallon lovas lövész az első hadrendben valójában a négy dragonyos kompánia volt. A lovasság délben akadt rá az ellenségre, akiket Nádasdi Ferenc magyar lovasaival meg is támadott. A magyar főnemes hadához Kollonich és Heinrich Matthias von Thurn hadai is felzárkóztak. Majd megérkezett Russworm is a fősereggel.⁵³ Veress Endre szerint ez idő alatt a vallonok közül huszonketten estek el. A holttestek közül tizenötöt az ellenség megcsonkított, fülüket és orrukat levágta.⁵⁴ Az eseményeket François de Bassompierre is megörökítette a *Journal de ma vie* című művében. Ebből az is kiderül, hogy a négy kompánia „liège-i lovas lövész” maga Russworm küldte a bajba jutott magyarok megsegítésére. A dragonyosok igen jól küzdöttek, hiszen a menekülő magyar lovasságot üldöző ellenséget feltartóztatták, és közülük negyvenet megöltek. Ezután érkezett meg Kollonich és Thurn a lovasságukkal. Az oszmán lovasok ellentámadásának elhárítását követően Russworm csatarendbe állította a keresztény fősereget, és az ellenség üldözésére indult. Az újra kibontakozó harcban azonban a vallonok kerültek bajba. Ez alkalommal a dragonyosokat mentette ki egy ellentámadás, ami megakadályozta a csatarend felbomlását.⁵⁵ Valószínűleg a Veress által említett veszteségeket is ekkor szenvedték el Ramée zsoldosai. Ezzel kapcsolatban érdemes még megjegyezni, hogy Meillen 1605 áprilisában összeállított jelentése szerint az egy évvel korábbi mustra óta összesen 27 lovas hiányzott a kompániákból, ám ezek közül a szeptember 29-i adonyi összecsapásban fogságba esett Pierre Dufort de Sanct Julien már kiszabadult. A többi 26 fő valószínűleg az említett harcban, illetve az ott szerzett sebesülésében később vesztette életét.⁵⁶

Az 1603. évi hadjáratot követően egészen 1604 augusztusáig nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy az *Obrist-Feldmarschall* bárkinek az alárendeltségébe adta volna a dragonyosokat. E hónap első napján azonban az Udvari Haditanács utasította Ramée *Rittmeister*t (!), hogy amíg Georg Andreas von Hofkirchen *Obrist* Pesten tartózkodik, addig fogadja el parancsait és utasításait.⁵⁷ Tehát, ahogy Rheingrafét és Kollonichét, ezt is egy időszakos megbízásnak, illetve alárendelésnek tekinthetjük, bár nem tudjuk, pontosan meddig tartott. Azt azonban bizonyosra vehetjük, hogy Ramée *obristi* kinevezéséig újra visszakerültek a dragonyosok az *Obrist-Feldmarschall*, illetve az ő távollétében a helyette kinevezett személy, Kollonich érsekújvári *Obrist* és alsó-magyarországi főkapitány⁵⁸ közvetlen vezetése alá.

⁵¹ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 202v–203r. 1603. augusztus 10.

⁵² ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 223v–224r. 1603. augusztus 30.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 231v. 1603. szeptember 5.

⁵³ Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól írt históriája*. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. S. a. r.: Benits Péter. Budapest, 2009. (Reprint) 415. Reprint. Budapest 2009. 415.

⁵⁴ Ortelius: *Ausführliche Beschreibung*, 343–344.; Veress Endre: *Buda és Pest 1602–1603-iki ostroma*. Hadtörténelmi Közlemények, 11. évf. (1910) 401.

⁵⁵ Bassompierre, François de: *Journal de ma vie*. Vol. 1. Paris, 1870. 109–117.

⁵⁶ ÖStA KA HKR Exp. 1605. April, No. 110.

⁵⁷ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212. fol. 430v. No. 7. 1604. augusztus 1.; Sahin-Tóth: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*, 1177.

⁵⁸ Pálffy Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*. Történelmi Szemle, 39. évf. (1997) 2. sz. 271.

Mindeközben a kapitányok között is változás történt. De Mariloff 1604 októberében bekövetkezett halála után kompániáját Martin de Tregne vette át és irányította.⁵⁹

A dragonyos kompániákat felfogadó iratok és tartalmuk

Ha egy uralkodó vagy birodalmi kerület, illetve tartomány egy-egy gyalogos vagy lovas hadat akart felállítani, akkor megbízott egy személyt a katonák toborzásával, felszerelésével és harcba vezetésével. A megbízó egy felfogadó iratot, úgynevezett *Bestallung*-ot adott át megbízottjának, amelyben meghatározta a kiállítandó had létszámát, fegyverzetét, felszerelését, a szolgálat idejét és módját, valamint a megbízás időszakára járó havi zsoldját is, illetve ígyekezett már előre kivédeni minden pénzügyi visszaélés lehetőségét.

Az 1602. december 29-én a bécsi Udvari Haditanács által a négy vallon kapitány, illetve az 1605. június 10-én Ramée részére kiállított iratok típusukat tekintve úgynevezett „rövid *Bestallung*”-ok vagy, ahogy a kortársak említették, *Bestallungsbriefek*⁶⁰ voltak, amilyeneket a tizenöt éves háborúban felfogadott és alkalmazott lovas lövész, kürasszír és testőrlovas zászlók vagy kompániák élére kinevezettek is átvettek.⁶¹ A német lovasok számára szerkesztett ún. *Reiterbestallung*-gal szemben, ami a fegyelem fenntartására szolgáló, kínosan részletes rendelkezések gyűjteménye volt, a többi lovas csapatnem részére kiadott iratokban csak egy mondatos utalás található arra vonatkozóan, hogy a lovas artikuluszlevél (*Reiter Artikels-brief*) rendelkezései alapján kell mind a megbízottnak, mind pedig alárendeltjeinek fenntartaniuk a rendet és a fegyelmet.⁶²

A *Bestallungsbrief*-ben az Udvari Haditanács tagjai igen pontosan leírták, hogyan kellene felfegyverezni és felszerelni a felfogadandókat. Ennek megfelelően az 1602. december 29-én kelt irat szerint a kapitányoknak minden egyes zsoldosukat jó lóval, karddal (oldalfegyverrel), egy vállszíjra akasztott hosszú keréklakatos puskával, egy övbe vagy a nyeregkapára tett pisztollyal vagy rövid lőfegyverrel kellett ellátniuk, valamint mindennel, ami egy jó dragonyos számára szükséges.⁶³ Ezzel szemben az 1605. június 10-i felfogadó okmány kevésbé részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel, összeállítói szerint ugyanis az ötödik kompánia lovasait egy hosszú puskával és más, ennek a lovasságnak szükséges felszerelésekkel kellett ellátni.⁶⁴

A felfogadási iratok az esetek döntő többségében pontosan meghatározták a szolgálat időtartamát, mégpedig három hónapban. Ezzel szemben az 1602. december 29-én kiadott *Bestallung*-ban csak azt olvashatjuk, hogy a felfogadottnak addig kell szolgálniuk, amíg azt az uralkodó jónak látja. Addig pedig ellentmondás nélkül, új felfogadási megállapodás és fizetésük emelése nélkül kötelesek voltak fegyverben maradni és rendelkezésre állni⁶⁵ Persze ez esetben nem zárhatjuk ki, hogy az írrok hanyagságának vagy figyelmetlenségének kö-

⁵⁹ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

⁶⁰ A lovasság esetében használt *Bestallungsbrief*-szerkezetében és elemeiben jórészt megegyezett a gyalogság felfogadásához kiadott hasonló irathoz. Vö. ÖStA KA Best. 464/1593; ÖStA KA Best. 477/1594.

⁶¹ Vö. ÖStA KA Best. 516/1596; ÖStA KA Best. 531/1597; ÖStA KA Best. 557/1597; ÖStA KA Best. 589/1598; ÖStA KA Best. 587/1598; ÖStA KA Best. 611/1598; ÖStA KA Best. 711/1602; ÖStA KA Best. 731/1602.

⁶² ÖStA KA Best. 727/1602; ÖStA KA Best. 808/1605.

⁶³ ÖStA KA Best. 727/1602; Kelenik: *A kézi lőfegyverek jelentősége*, 114.

⁶⁴ ÖStA KA Best. 808/1605.

⁶⁵ ÖStA KA Best. 727/1602.

szönhetően maradt ki az iratból a pontos szolgálati idő. Az 1605. június 10-i dátummal kibocsátott felfogadási iratban már ismét megtalálható a három hónap szolgálatról szóló passzus. Természetesen kiegészítve azzal, hogy szükség esetén ennek leteltét követően is kötelesek fegyverben maradni és rendelkezésre állni.⁶⁶

Szintén fontos elemét képezte a *Bestallungbrief*nek a zsold meghatározása. A dragonyosok felfogadására kiállított mindkét irat szerint minden kompánia vagy kornéta kapitánya havonta 120, helyettesük (*Leutnant*) 52 és fél, zászlósuk 48, a két trombitás, valamint a dragonyosok pedig fejenként 12 rénes forintra voltak jogosultak. Emellett további 120 forint plusz juttatást kapott a kapitány az úgynevezett üres helyek (*Lucken*) után. Ennek összegét tíz lovas zsoldja után határozták meg.⁶⁷ A kapitányok az 1602. december 29-i *Bestallungbrief* szerint további plusz jövedelemhez is hozzájuthattak. A megbízó és a megbízottak ugyanis megállapodtak abban, hogy a hadszíntérre vonulásért járó napidíj (*Anrittgeld*) összege és az elbocsátáskor járó félhavi zsold (*Abdankgeld*) helyett egyben kapnak a kapitányok összesen 1000 tallért vagy 1250 forintot.⁶⁸

Az 1605. június 10-én kiállított felfogadási iratban Ramée *obristi* stábját és fizetését is meghatározta az Udvari Haditanács. Eszerint az *Obristot* 300, helyettesét (*Obristleutnant*) 120, egy káplánt 16, egy a dragonyosok táborának biztonságáért, őrzéséért és az egység vonulásának megszervezéséért felelős *Wachtmeistert* 40, a lovasok elszállásolásában illetékes *Quartiermeistert* 40, a zsoldosok ellátását biztosító élésmestert (*Proviantmeister*) 30, a sebesülteket ellátó felcsert (*Feldscherer*) 16, két trombitást fejenként 12-12, a táborhelyek rendjéért felelős profoszt (*Profoß*) 40, segítőit pedig további 20 forint havi zsold illette meg.⁶⁹

A felfogadási iratok összeállítói arra is ügyeltek, hogy a szóba jöhető pénzügyi visszaélések lehetőségét megakadályozzák. Ezért egyrészt a *Bestallungbrief*ben pontosan feljegyezték, hogy egy rénes forint 15 batkát és 60 krajcárt ér, így ne lehessen a különböző forgalomban lévő pénzek közötti átváltási értékekkel plusz haszonhoz jutni.⁷⁰ Másrészt szabályozták az úgynevezett *lange Reihét*, azaz a lovassal együtt vonuló, szintén hadra foghatók számát. A 16. század első felében ugyanis csak a lovas szolgálatra felfogadott nemes nevét kellett a mustralajstromba bejegyezni, így előfordult, hogy csak harminc név szerepelt benne, míg maga a zászló száz főből állt. Az ebből származó nehézségeket elkerülendő az 1568-ban spanyol szolgálatba szegődött Franz szász-lüneburg-i herceg szerződése kikötötte, hogy egy nemes hat, hét vagy nyolc kísérő lovasnál többet nem hozhatott magával, vagy ha mégis úgy tett, akkor ezeket saját költségén kellett a hadjárat idején eltartania. Emellett köteles volt minden hatodik kísérő után egyet pisztollyal vagy később puskával felszerelni.⁷¹ A Lazarus von Schwendi által a német lovasok felfogadására összeállított *Reiterbestallung* erről úgy rendelkezett, hogy a *Rittmeister*ek legfeljebb 12, a nemesek 6 vagy 8, míg a grófi és főnemesi rangúak 10 vagy 12 lovasnál többel nem mustráltathatták meg magukat, akiket kötelesek voltak jól felszerelni.⁷² A *lange Reihe* megállapítása a tizenöt éves háború időszakában csapatonemenként változó volt. A német lovasok számára 6–12 csatlóst is engedtek a Schwendi-

⁶⁶ ÖStA KA Best. 808/1605.

⁶⁷ ÖStA KA Best. 727/1602.; ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.; ÖStA KA Best. 808/1605.

⁶⁸ ÖStA KA Best. 727/1602.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 20v–21r. 1603. január 3.

⁶⁹ ÖStA KA Best. 808/1605.

⁷⁰ ÖStA KA Best. 727/1602; ÖStA KA Best. 808/1605

⁷¹ Redlich: *The German Military Enterpriser*, 43.

⁷² Janko, Wilhelm: *Lazarus Freiherr von Schwendi oberster Feldhauptmann und Rath Kaiser Maximilian's II.* Wien, 1871. 176–177.

féle *Reiterbestallung* értelmében. Ezzel szemben a lovas lövészknél és a kürasszíroknál már csak kettőt-kettőt, míg Ramée dragonyosai számára egyet sem.⁷³

A toborzás, avagy Tilly vallon gyalogjaiból dragonyosok

A megbízottak a felfogadásra vonatkozó irattal vagy iratokkal együtt átvettek egy úgynevezett toborzási pátenst is, amelyben a megbízó előre meghatározta, mely területre küldhetik ki tisztségviselőiket, hogy összegyűjtsék és a zászlók alá vezessék a megfelelő létszámú zsoldost.

Minderre a dragonyos felfogadása esetében nem volt szükség, mivel a négy kompánia zsoldosait a Nyitra vármegyében téli szálláson lévő Jean t'Serclaes de Tilly 1602-ben felfogadott vallon–francia gyalogos regimentjéből állították ki. A későbbi harmincéves háború híres és hírhedt tábornoka az Udvari Haditanácstól 1602. május 7-én arra kapott megbízást az uralkodó nevében az Udvari Haditanácstól, hogy egy 3000 fős hadat állítson ki, és vezesse azt a magyarországi hadszíntérre.⁷⁴ A regiment azonban soha nem érte el ezt a létszámot. Egy 1602. szeptember 9-i császári parancsból kiderül, hogy első alkalommal a hozzájuk kirendelt mustrabiztosok 2700 gyalogot és 200 lovat mustráltak meg. Ám ez a szám csökkent, és 1602 szeptemberének elején Tilly zsoldosainak létszáma alig haladta meg az 1700 főt.⁷⁵ Ez a megfogyatkozott létszámú vallon regiment Buda ostrománál többször is kitüntette magát bátorságával. Mintegy 300 válogatott vallon gyalogos Tilly, Karl Ludwig Graf zu Sulz és Stefano Ciancherotti vezetésével október 2-ról 3-ra virradó éjszaka bárkákon megközelítette és megtámadta a Vízivárost. A rajtaütés teljes sikerrel zárult, hiszen a védők közül mintegy 200 főt levágva hatalmukba kerítették a stratégiai fontosságú városrészt.⁷⁶

Míg a Víziváros elfoglalása kis veszteséggel járó jelentős siker volt, addig az október 22-i roham, a Tilly vezette támadás a Felsőváros ellen teljes kudarccal végződött. Állítólag a vallon regimentből a mintegy két órányi ádáz küzdelem után alig maradt négyszáz hadra fogható zsoldos, és maga az *Obrist* is megsebesült, egy puskagolyó találta el a karján.⁷⁷

A keresztény had végül 1602. november 14-én vonult el Buda falai alól, Tilly megmaradt zsoldosait pedig a Nyitra vármegyei Semptére (ma Šintava, Szlovákia) rendelte az Udvari Haditanács.⁷⁸ Már 1602. november 19-én Mátyás főherceg azt javasolta az uralkodónak, hogy Tilly leköszönő regimentjéből a legjobb százötven zsoldost ültessék lóra, és a továbbiakban mint lovas lövéseket alkalmazzák őket. Ennek megfelelően kellett az újonnan felállított kompániát felfegyverezni és finanszírozni. A főherceg megfogalmazása szerint Russworm *Obrist-Feldmarschall* már csak az uralkodói jóváhagyásra várt.⁷⁹

Egy héttel később, 1602. november 26-án megérkezett az uralkodó válasza, amelyben hozzájárult ahhoz, hogy Tilly megmaradt zsoldosaiból egy százötven fős lovas lövész kompániát állítsanak fel. Emellett megfontolás tárgyává tette, hogy ezt az egységet Peter von Asselborn parancsnoksága alá helyezzék.⁸⁰ Asselborn ebben az évben az úgynevezett *Rehnfhahne*

⁷³ ÖStA KA Best. 581/1598; ÖStA KA Best. 516/1596; ÖStA KA Best. 587/1598; ÖStA KA Best. 727/1602; ÖStA KA Best. 808/1605

⁷⁴ ÖStA KA AFA 1602-5-1

⁷⁵ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 545. fol. 824v–827r. 1602. szeptember 16.

⁷⁶ ÖStA KA AFA 1602-13-1; Ortelius: *Ausführliche Beschreibung*, 322.; Veress: *Buda és Pest*, 58–60.; Tóth: *A mezőkeresztesi csata*, 353.

⁷⁷ ÖStA KA AFA 1602-13-1; Ortelius: *Ausführliche Beschreibung*, 324–325.; Veress: *Buda és Pest*, 66.

⁷⁸ ÖStA KA AFA 1602-11-ad2

⁷⁹ ÖStA KA AFA 1602-11-2

⁸⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 551. fol. 612r–613r. 1602. november 26.

*Hauptmann*jaként szolgált, amely egységnek az volt a feladata, hogy védelmezze és tekintélyt adjon az *Obrist-Feldmarschall*nak.⁸¹ Százötven lovas lővése azonban leköszönt az esztendő végén, így az ő pótlásukra szánták a vallonokat.⁸²

Mindezzel egy időben megindult a dragonyos kompániák szervezése is. Mátyás főherceg jóváhagyta az Udvari Haditanács javaslatát, így a hadügyeket irányító kormány szerv 1602. december 22-én az Udvari Kamarához fordult az ügyben, hogy Tilly megmaradt zsoldosaiból válogassanak ki négyszázat, és szervezzék őket négy, egyenként száz fős kompániába.⁸³ Egy héttel később, december 29-én a négy kapitány meg is kapta a kinevezését. A toborzás is gyorsan végbement, hiszen Rheingraf már 1603. január 25-én azt jelentette az Udvari Haditanácsnak, hogy a négy kompánia feltöltése megtörtént.⁸⁴

Hasonlóan zajlott a Ramée *obristi Bestallung*jában említett ötödik kompánia felfogadása is. Azaz Balduin de Clenek nem kellett elmennie a Rajna vidékére, Németalföldre vagy Lotaringiába azért, hogy száz lovasát kiállítsa, hanem a Magyar Királyságban és az örökös tartományokban felfogadott vagy felfogadásra váró vallonokat kellett a szolgálatába fogadnia. Még arra is engedélyt kapott, hogy a tüzéségnél szolgáló vallonokat alkalmazzon.⁸⁵

Jelentkezőkből korábban sem volt hiány. Egy 1604. április 6-ra datált protokollum-bejegyzés szerint Ramée azt kérte az Udvari Haditanácstól, hogy a számára megállapított 100 lovas felett további tizenkettőt fogadhasson szolgálatába, az ő részükre további egy havi zsoldot is igényelt. A haditanácsosok azonban a Mátyás főhercegnek küldött levelükben elleneztek ezt az eljárást, mondván, hogy létszám fölötti felvétel nem történhet. A kapitányok csupán száz főre egészíthették ki kompániáikat, amely változást Arnold Helio mustramesternek a mustrajegyzékbe is be kellett vezetni. Ugyanezért a Ramée által kiállított, létszám feletti új lovasokra sem fizethettek ki havi zsoldot.⁸⁶

Létszám feletti zsoldosok jelentettek problémát 1606 tavaszán is. Valószínűleg Cle Szombathelyen táborozó kompániáját kellett Meillinnek megmustrálnia, és mindazokat, akik nem szerepeltek a mustralajstromban, ki kellett úzni a kvártélyból.⁸⁷ Eszerint a háború végszakaszában is elegendő zsoldba fogadásra váró állt rendelkezésre.

A dragonyosok felfegyverzése

A dragonyosoknak a *Bestallung*ban megadott felszereléssel és fegyverzettel kellett harcba vonulniuk. Ezek beszerzéséről az udvar gondoskodott, ám az állam által megvásárolt készletek el-, illetve kiosztását a toborzottjai, mint látni fogjuk, leginkább a gyalogosok között a felfogadásukkal megbízott végezte el úgy, hogy valójában jövőbeni zsoldjuk terhére eladta felfogadottjainak a szükséges javakat.

Egy az Udvari Kamara protokollumában található 1603. január 3-i bejegyzés szerint a négy kapitánnyal azért állapodtak meg abban, hogy kompániáiként a hadszíntérre vonuláért járó napidíjat és az elbocsátáskor járó félhavi zsoldot egy összegben, 1000 tallér vagy

⁸¹ ÖStA KA Best. 720/1602.

⁸² ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 561. fol. 19v–20v. 1603. január 16.

⁸³ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 13v–14r. 1602. december 23.

⁸⁴ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 210. fol. 628r–v. 1603. január 25.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 45r–46r. 1603. január 31.

⁸⁵ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 421r. No. 59. 1605. április 19.

⁸⁶ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 211. fol. 483r. 1604. április 6.; ÖStA KA HKR Exp. 1605. April, No. 110.

⁸⁷ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 215. fol. 45r. 1606. április 14.

1250 rénes forint értékben átadják, hogy azok ebből fegyverezzék fel zsoldosaikat.⁸⁸ Az uralkodó utasítása értelmében még január hónap közepe előtt az 1000 tallérokat ki is fizették a dragonyosok részére.⁸⁹

A rendelkezésre álló források alapján azonban úgy tűnik, hogy ebből az összegből a dragonyosok egy részét nem sikerült ellátni a megfelelő fegyverzettel. Wolf Eglauer 1603. augusztus 2-án azt jelentette az Udvari Haditanácsnak, hogy Ramée 200 lovas lövész puskát kért.⁹⁰

A prágai Udvari Kamarának öt nappal később, 1603. augusztus 8-án a bécsi Udvari Kamarához írt leveléből kiderül, hogy az utóbbi egy bizonyos kölni Balthasar Vischethnél rendelte meg a Németalföldön készített kétezer darab lovas lövész puskát és a hozzájuk tartozó, nyergen lévő puskatokokat. A dragonyosok és Rheingraf lovasai esetében fordult elő először, hogy a hadszertár a lovasoknak is fegyvert adott el. A hadi fizetómester nem is tudta, mekkora megváltási összeget kérjen a puskákért. A precedens nélküli helyzetet az Udvari Haditanács tagjainak szakvéleménye oldotta meg, mely szerint 12 forintnál többet nem kérhetnek el a felszerelésért. Emellett a prágai kamarai tanácsosok tárgyalást folytattak további 3000 puskáról, ám a nyergen lévő puskatokok nélkül.⁹¹

A Vischethnél rendelt fegyverek azonban nem érkeztek meg szeptember vége előtt. A bécsi Udvari Kamara 1603. október 2-án jelentette, hogy a németalföldi puskákat leszállították. A prágai kamarai tanácsosok tervei szerint, ahogy az előzőleg rendelkezett, ezek zömét is Erdélybe és Felső-Magyarországra küldték, hogy az ottani hadakat szereljék fel velük. A zsoldosoknak 15 forintot kellett fizetniük értük. A megmaradt puskákat és felszerelést pedig a dragonyosok és Rheingraf lovasai között kellett kiosztani.⁹²

A fegyverzet beszerzése a dragonyosok számára a továbbiakban is kulcskérdésnek számított. Az Udvari Haditanács 1605. április 19-én Tillyt mint *Obrist-Feldzeugmesitert* arra utasította, hogy Ramée részére a négyszáz szíjon lévő puskát a bécsi hadszertárból elismervény ellenében adja át.⁹³ Az ekkor megkötött szerződés értelmében tehát újra fel kellett fegyverezni a lovasokat. Ez valószínűleg rövid időn belül meg is történt, hiszen Basta levelezésből tudjuk, hogy már május 15-én két kompánia dragonyost vártak Óvárra. Mátyás főherceg pedig 1605. június 24-i levelében arról számolt be, hogy a dragonyosok hamarosan megérkeznek az albán származású, talján hadvezér hadához.⁹⁴

Az ezzel egy időben felfogadott újabb, immáron ötödik kompánia lovas felfegyverzéséről sajnos még kevesebb információ áll rendelkezésre. A Kollonich által 1605. április 21-én az Udvari Haditanácshoz eljuttatott jelentésből az derül ki, hogy Ramée ekkorra már felszerelte felfogadottjait.⁹⁵ Az *Obristleutnant* ezt azonban, mint ahogyan egy Mátyás főhercegnek írt leveléből megtudjuk, saját költségén tette, és ezért is kérte, hogy az 1602. decemberi *Bestallung*ban foglaltakhoz hasonlóan 1000 tallért kaphasson a kompániájához.⁹⁶

⁸⁸ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 20v–21r. 1603. január 3.

⁸⁹ ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 561. fol. 19v–20v. 1603. január 16.

⁹⁰ ÖStA KA HKR-Wien Pr. Exp. Bd. 210. fol. 385v. 1603. augusztus 2.

⁹¹ ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 561. fol. 437v. 1603. augusztus 8.; ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Reg. B. No. 561. fol. 439r. 1603. augusztus 9.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 553. fol. 643r–v. 1603. augusztus 13.

⁹² ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 555. fol. 543v. 1603. október 16.

⁹³ ÖStA KA HKR-Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 267v. No. 62. 1605. április 19.

⁹⁴ Veress: *Basta György*, 669–670., 690–691.

⁹⁵ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 213. fol. 144r–v. 1605. április 21.

⁹⁶ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

Az első mustra

Mind a felfogadók, mind a felfogadottak számára az első mustra vagy szemle nagy jelentőséggel bírt. Itt dőlt el, hogy a szolgálatra jelentkezők képességei és fegyverzete megfelelő-e. A Schwendi által összeállított úgynevezett *Reiterbestallung* 18. cikkelyének értelmében a *Rittmeister*ek vezetésével 50 lovasonként meghatározott rendben, egymás után kellett elvonulniuk a toborzottnak a szemlére kirendelt biztosok előtt. A mustra alkalmával a lovasok kereszt- és vezetéknevét a mustralajstromba kellett bejegyezni.⁹⁷ Ezt követően a felfogadottakat egységekbe osztották, és ha fegyverzetük és felszerelésük kiegészítésre szorult, úgy pótolták azokat. Fizetésükből természetesen ennek az összegét is levonták.

A sikeres szemlét követően a felfogadottaknak felolvasták a *Reiterbestallung* pontjait, amelyre a megjelenteknek a mustrabiztosok felszólítására szintén esküt kellett tenniük. Majd bemutatták tisztségviselőiket, és kifizették nekik az első havi zsoldot is.⁹⁸

Ez utóbbit már nagyon várhatták az újdonsült dragonyosok, hiszen rapidíj híján már nem tudták ellátni magukat, ugyanis mustrájuk időpontja egyre csak tolódot. Az Udvari Haditanács 1602. december 22-i dekrétumában már arra tett javaslatot, hogy a négy kompániát két vagy három héten belül szemléljék meg, hogy aztán az 1602. október 7-én elfoglalt Pestre vezényeljék.⁹⁹ Az Udvari Kamara 1603. január 3-i protokollum-bejegyzése szerint is a tanácsosok úgy számoltak, hogy a kapitányok három héten belül megmustrálhatják teljesen felfegyverzett zsoldosaikat.¹⁰⁰

Mint ahogyan már említettem, az 1000-1000 tallért kompániánként kifizették a kapitányoknak, ám a 400 dragonyos első havi zsoldját, mintegy 6500 forintot egyelőre nem tudta az Udvari Kamara előteremteni,¹⁰¹ holott az Udvari Haditanács az Udvari Kamarának 1603. január 7-én még egy emlékeztető dekrétumot is átküldött a zsoldkifizetéssel kapcsolatban.¹⁰² Így a vallonok megélhetésük biztosítása végett a számukra kínálgató egyetlen módot választották, a lakosság kifosztását. Rheingraftól az erről beszámoló első riasztó hírek 1603. január 25-én érkeztek az Udvari Haditanácshoz. Emiatt a haditanácsosok az Udvari Kamaránál arról érdeklődtek, hogy az immáron majdnem 7000 forintra emelkedett első havi zsold összege rendelkezésre áll-e, hogy a mustrát megtarthassák.¹⁰³ Mindeközben a vallon, francia és lotaringiai zsoldosok megmustrálásával megbízott Heliot január 28-án és 30-án arra utasították, hogy álljon készen az összeg átvételére és a dragonyosokhoz való utazásra.¹⁰⁴ A bécsi Udvari

⁹⁷ Janko: *Lazarus Freiherr von Schwendi*, 176–177.

⁹⁸ Meynert, Hermann: *Geschichte der K. K. österreichischen Armee. Ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thaten und Feldzüge von der frühesten bis auf die neuere Zeit. Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung in der Österreichischen Monarchie zur Zeit Kaiser Maximilian's I. und bis zum dreissigjährigen Kreige*. Wien, 1854. 99.

⁹⁹ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 13v–14r. 1602. december 23.

¹⁰⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 20v–21r. 1603. január 3.

¹⁰¹ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 13v–14r. 1602. december 23.

¹⁰² ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 553. fol. 59r. 1603. január 7.

¹⁰³ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 210. fol. 628r–v. 1603. január 25.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 45r–46r. 1603. január 31.

¹⁰⁴ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 193r. No. 52. 1603. február 13.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 193r. No. 56. 1603. február 13.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 45r–46r. 1603. január 31.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 46r. 1603. január 31.

Kamara 1603. január 31-i protokollum-bejegyzéséből kiderül, hogy a kamara tanácsosai utasították a hadi fizetőmestert, Michael Zellert, hogy a mustramesternek adja át a dragonyosok zsoldját, valamint útiköltségét is.¹⁰⁵

Magára a mustrára 1603. február 10-én került sor.¹⁰⁶ Az Udvari Haditanács e hónap 13-án két utasítást is küldött Kollonich részére. Az elsőben beszámoló jelentést kértek a szemléről. A másodikban pedig arra utasították, hogy a kapitányokat figyelmeztesse, lovasaik teljes létszámban legyenek jól felfegyverezve (jó puskával és lőportáskával).¹⁰⁷

Az 1605 tavaszán újonnan felfogadott kompánia dragonyos mustrája is hasonló módon elhúzódott. Az Udvari Kamarához az Udvari Haditanács már 1605. április 19-én átküldött egy rendelkezést, amely szerint a Cle lovasainak mustrájához szükséges első havi zsoldot, 1564 forintot és 30 krajcárt mihamarabb ki kell utalni, mivel a Kollonichnak már korábban eljuttatott pénzből erre már nem futotta. Ramée ezért kérte, hogy amíg a mustra nem történik meg, legalább a következő kifizetéséig a zsold terhére előleget (*Lehen* vagy *Vorlehen*) nyújtson számukra.¹⁰⁸ A mustrára végül az Udvari Haditanács 1605. június 4-én Meillent és Simon Schröttlt jelölte ki, akik vélhetően hamarosan el is végezték a rájuk bízott feladatot.¹⁰⁹

A sikeres szemlélt követően pedig megkezdődött az első dragonyos kompániák szolgálata a Habsburg Birodalom haderejében a magyarországi hadszíntéren.

A zsoldra várva

Az elkövetkezendő majdnem négy esztendőben a dragonyosok élete inkább a zsoldra való várakozással és ennek hiányában ellátásuk biztosításával telt, mint harccal. A végeláthatatlannak tűnő kérvények felsorolása helyett egy példát idézek, amely rávilágít arra, milyen nehéz helyzetben is voltak a zsoldba fogadottak. Már az első mustrát követően, 1603. március végén az Udvari Haditanács Kollonich javaslatára *Lehent*, azaz két zsoldfizetés között nyújtható előleg kifizetését kérte az Udvari Kamarától.¹¹⁰ A helyzet azonban nem oldódott meg még a következő hónap végére sem, azaz a dragonyosok még ekkor sem jutottak pénzhez. Ezért az Udvari Haditanács egy 1603. április 24-i protokollum-bejegyzés szerint egyebek mellett újra figyelmeztette az Udvari Kamarát, hogy a négy kompániának valamennyi összeget ki kell utalni.¹¹¹

Felmerül a kérdés, hogyan és milyen időközönként történt a megszolgált zsold elszámolása. Ma hozzá vagyunk szokva ahhoz, hogy a bért havi bontásban utalják át, ám ez a 16–17. századi zsoldkifizetéseknél egészen máshogy folyt. A felfogadottak igen rendszertelenül kapták meg a fizetségüket, és időről-időre újra megmustrálták őket. Ezen alkalmakkal a kirendelt mustramester vagy mustramesterek újra feljegyezték a zsoldosok nevét, esetleg fegyverzetük hiányát, és elszámoltak legfőbb tisztségviselőikkel a fizetendő összegről. Abban a sze-

¹⁰⁵ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 557. fol. 46r. 1603. január 31.

¹⁰⁶ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

¹⁰⁷ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 193r. No. 52. 1603. február 13.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 209. fol. 193r. No. 56. 1603. február 13.

¹⁰⁸ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 67v–68r. No. 74. 1605. április 20.; ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 213. fol. 144r–v. 1605. április 21.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 128v. 1605. április 21.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 131r–v. 1605. április 23.

¹⁰⁹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 361r. No. 27. 1605. június 4.

¹¹⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 559. fol. 78v. 1603. március 20.; ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 559. fol. 82v. 1603. március 29.

¹¹¹ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 210. fol. 62r–v. 1603. április 24.

rencsés helyzetben vagyunk, hogy 1605 áprilisának közepéig a dragonyosok mustráiról készült iratok egy része rendelkezésünkre áll, így nyomon követhetjük, hogy milyen kifizetések történtek, illetve milyen egyéb juttatásokat kaptak.

Az Arnold Helio által 1604. július 16-án készített elszámolásból tudjuk, hogy addig mennyi zsold illette meg a dragonyosokat, és ebből addig mennyit vettek át pénzben, illetve más juttatás formájában. A négy dragonyos kompánia 14 hónap és 15 napos szolgálatára 92 187 forint és 48 krajcár járt. Ebből az összegből azonban már történtek különböző jogcímenek kifizetések. Helio felsorolása szerint Ramée az első mustrát követően lovasai részére átvett 6202 forintot. Mint már említettem, Kollonich 1603 márciusában újabb kifizetést kívánt a dragonyosoknak. Két hónapos huzavona után végül 1603. május 22-án Ramée újabb közel egy havi zsoldot, azaz 6358 forintnyi *Lehent* vehetett át.¹¹² A következő hónapokban eltérő nagyságú zsoldelőlegeket nyújtottak a dragonyosoknak, mint ahogyan a következő táblázatban láthatjuk.

1603. július 3.	2 000 forint
1603. augusztus 11.	4 000 forint
1603. szeptember 14.	1 200 forint
1603. szeptember 29.	2 000 forint
1603. október 26.	1 200 forint
1603. november 10.	800 forint
1603. november 25.	4 000 forint

A következő mustrára és elszámolásra 1603. december 29-én került sor. Ekkor újra ki-egészítették, mondhatni aktualizálták a mustrajegyzéket, és megtörtént az elszámolás az 1603. február 10. és 1603. december 31. közötti időszakra, azaz 10 hónapra és 23 napra.¹¹³ Helio azonban a még a levonások után is jelentős összegből csupán két hónapot, azaz 12 260 forintot tudott kifizetni a dragonyosoknak. Ahogyan a prágai Udvari Kamara protokollum-bejegyzése fogalmazott: ennyire futotta a rendelkezésre álló pénzből.¹¹⁴

A következő zsoldosztásra 1604. április 21-én került sor. Ekkor az addig ki nem fizetett zsoldra további három hónap és 22 nap szolgálati idő bére „rakódott”. Ramée dragonyosai számára három hónap kifizetését kívánta még 1604. márciusában, ám az Udvari Kamara ismét csupán két havi zsold, azaz 12 196 forint utalványozására adott utasítást a hadi fizetőmesteri hivatalnak.¹¹⁵

A dragonyosok a zsoldon kívül „természetbeni” juttatásokban is részesültek. Helio elszámolásából tudjuk, hogy a körmendi élelmezési tisztségviselőtől 15 forint és 15 krajcár, míg az élésmesteri hivatalból további 4652 forint 1 és 1/4 krajcár értékben.

¹¹² Erről lásd a bécsi Udvari Kamara jelentését a prágai Udvari Kamarához. ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 555. fol. 246v–248r. 1603. május 26.

¹¹³ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 210. fol. 811r. 1603. december 22.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 553. fol. 1001r. 1603. december 19.; ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 559. fol. 331v. 1603. december 19.

¹¹⁴ ÖStA FHKA AHF Pr. Prag Exp. B. No. 563. fol. 39v. 1604. január 26.

¹¹⁵ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 227r–v. 1604. március 27.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 276v–277r. 1604. április 2.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 286v–287r. 1604. április 5.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 288v–289r. 1604. április 6.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 294v. 1604. április 7.; ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 295r. 1604. április 7.; ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 571. fol. 112v. 1604. április 7.

A mustramester elszámolása szerint így 1603. február 10-től 1604. április 21-ig a dragonyosok különböző formában összesen 56 883 forintot, 16 krajcárt és 1 dénárt kaptak. Ez pedig azt jelentette, hogy az Udvari Kamara további 35 304 forinttal, 31 krajcárral és 3 dénárral volt adósa a felfogadottaknak.¹¹⁶

A Pesten 1604. július 13-án megtartott mustrán Helio a két hónap és 13 nap szolgálatért összesen 11 948 forintot adott át Raméennek. Ezt követően azonban újra csak *Leheneket* kaptak a felfogadottak.

1604. augusztus 3.	518 forint
1604. szeptember 6.	800 forint

Emellett az élésmesteri hivaltaltól gabonát, bort, zabot, szénát és szalmát adtak át a számukra összesen 7669 forint értékben.

A minderről beszámoló Meillen-féle, 1604. november 2-án Esztergomban kelt mustrajelentésből kiderül, hogy a felfogadottak közül 41 rossz lovon, gyalog, illetve sebesülten szolgált. Másrészt a mustramester azt is feljegyezte, hogy ekkor további 5450 forintot adtak át Raméennek a dragonyosok kifizetésére. Így 1604. áprilisa és 1604. november 2. között összesen 26 385 forint 34 krajcárt költött a négy kompániára az Udvari Kamara, ám a zsoldhátralék tovább növekedett, immáron 46 585 forintot 9 krajcárt és 3 dénárt tett ki.¹¹⁷

A dragonyosok az 1605. esztendőben is szolgálatban maradtak, az Udvari Kamara pedig a továbbiakban sem tudta rendszeresen fizetni a kompániákat, így a zsoldhátralék tovább nőtt. Mit tehetek ilyen esetben a felek? A hatalmas mértékűre dagadt zsoldhátralék miatt kompromisszumot kellett keresni az uralkodó, illetve a felfogadottak között. A megegyezés egyetlen járható módja az ún. *Accordo* (megállapodás) megkötése volt, amit feltehetően németalföldi minta alapján honosított meg az Udvari Haditanács, és ilyen módon kívánta a már felfogadottakat továbbra is szolgálatban tartani anélkül, hogy a zsoldosoknak járó összeg egészét kifizették volna. Az egységeket ezért újra megmustrálták, és ez alapján megállapították a nekik járó zsoldot. Emellett az adott hadat újjászervezték (*Reformierung*), és al egységeit összevonták (*Reduktion* vagy *Unterstoßung*). A katonák nem követelhetek új *Bestallungot*, hanem a „régiben” megállapított zsold fejében szolgáltak tovább.¹¹⁸ Ez alkalmával sem tehetek egyebet, ekkor is ez volt az egyedüli járható út számukra.¹¹⁹

Az Udvari Haditanács a megegyezés megkötésével Meillent bízta meg, akinek 1605. április 12-án elküldték az eredeti mustrajegyzéket, amit aztán a mustrabiztos kiegészített az 1602 februárja óta felvettek nevével.¹²⁰ Meilen az *Accordót* végül 1605. április 20-án kötötte meg Raméével, miután megszemlélte az Érsekújváron összevont lovasokat.¹²¹ Az Udvari Haditanács átírta az egyezményről 1605. április 23-án került az Udvari Kamarához. A megállapodásban szereplő összeg egészét azonban ekkor sem tudták kifizetni a dragonyosok részére, így a kamarai tanácsosok úgy rendelkeztek, hogy Lazarus Henkel kölcsönéből küldjenek részükre 18 000 forintot.¹²²

¹¹⁶ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

¹¹⁷ ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

¹¹⁸ Heischmann: *Die Anfänge des stehenden Heeres*, 196.

¹¹⁹ Az *Accordo* szó pusztán megegyezést is jelentett.

¹²⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 110r. 1605. március 31.; ÖStA KA HKRA Exp. 1605. April, No. 110.

¹²¹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 421v. No. 70. 1605. április 20.

¹²² ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 131v–132r. 1605. április 23.

A következő hónap elején Ramée új *Bestallungot* kapott, immáron *Obristként* öt kompánia zsoldos felett parancsnokolt. Ezek szolgálati idejét azonban már csak három hónapban határozták meg, és ennek leteltét követően a közben Hainburgba,¹²³ majd Petronellbe¹²⁴ beszállásolt dragonyosok a szolgálatból való elbocsátásukat kérték, hogy végre pénzükhöz jussanak. Ramée ezzel szemben továbbra is szolgálni kívánt. A kialakult vita rendezésére az Udvari Haditanács Santhiliert jelölte ki közvetítőnek, illetve Bécsbe rendeltették a lovasok 12 képviselőjét is.¹²⁵

Az Udvari Haditanács végül úgy döntött, hogy Ramée négy kompániáját leszerelik, amihez 1605. augusztus 12-án Pietro Bonhomot és Simon Schröttl rendelték ki.¹²⁶ Ám mivel az előbbi akadályoztatva volt, helyére Maximilian Espile-t küldték,¹²⁷ a következő napon, augusztus 13-án pedig minderről tájékoztatták Ramée-t is.¹²⁸

A kompániákat a krónikus pénzhány miatt nem eresztették szélnek ezt követően sem, tovább szolgáltak – igaz, a hadszíntéren kívül – a legutóbbi megállapodáson túl is, amit a korban *Nachdienstnek* neveztek. Ennek kifizetésére további 8000 forint járt nekik.¹²⁹ Az újabb, pusztán megegyezést jelentő *Accordót* az Udvari Haditanács kérésére Mátyás főherceg 1605 novemberében ratifikálta, majd az Udvari Kamaránál kérvényezték, hogy a hadi fizetőmestert utasítsák a járandóság kifizetésére.¹³⁰ Az ügy azonban még 1606 tavaszán sem jutott végérvényesen nyugvópontra, hiszen az Udvari Könyvelőseget ekkor arra utasították, hogy a *Nachdienst* kifizetésével kapcsolatban jelentést tegyen.¹³¹

Az elbocsátására váró négy kompánia dragonyost az Udvari Kamara 1605. augusztus 12-én arra utasította, hogy tartózkodjanak mindenféle erőszaktól és az alattvalók kifosztásától.¹³² A lassan vagy egyáltalán nem érkező zsold miatt azonban a felfogadottak kénytelenek voltak „helyben beszerezni” a szükséges javakat. A dragonyosok is a védett és a harcok által addig kevésbé érintett területekre vonultak. Az Udvari Kamara 1604 januárjában és februárjában többször is utasítást adott ki arra vonatkozóan, hogy a lévai vártartományban telelő dragonyosokat a számukra kijelölt kvártélyba, a Duna melletti Maroshoz és az Ipoly vidéki falvakhoz vezessék.¹³³

Az alattvalókat sem nem tekinthetjük az események passzív szemlélőinek. Az Udvari Haditanács 1604. április 2-án utasította Thurzó György ideiglenesen kinevezett érsekújvári *Ob-ristot* és alsó-magyarországi főkapitányt,¹³⁴ hogy írja össze mindazon Gömör vármegyeiek nevét, akik megtámadták és kirabolták a dragonyosokat.¹³⁵

¹²³ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 213. fol. 544r. 1605. június 23.

¹²⁴ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 453v. No. 87. 1605. július 11.

¹²⁵ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 457v. No. 152. 1605. július 20.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 460r. No. 201. 1605. július 26.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 214. fol. 477r. No. 4. 1605. augusztus 1.

¹²⁶ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 214. fol. 466r. No. 70. 1605. augusztus 12.

¹²⁷ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 213. fol. 571r. 1605. augusztus 12.

¹²⁸ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 214. fol. 466v. No. 80. 1605. augusztus 13.

¹²⁹ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 307v–309r. 1605. október 20.

¹³⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 350v–351r. 1605. november 29.

¹³¹ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 585. fol. 120v. 1606. április 20.

¹³² ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 214 fol. 465v–466r. No. 68. 1605. augusztus 12.

¹³³ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212. fol. 384v. No. 86. 1604. január 18.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212. fol. 387r. No. 125. 1604. január 26.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212. fol. 389r. No. 157. 1604. január 26.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212. fol. 392r–v. No. 48. 1604. február 21.

¹³⁴ Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, 271.

¹³⁵ ÖStA KA HKR Pr. Reg. Bd. 212. fol. 108r. No. 10. 1604. április 2.

Az elvett javak értékét egyébként a zsoldosok kötelesek voltak megtéríteni. Heinrich Posio, az Alsó-ausztriai Kamara titkára 1605. szeptember 13-án kérte az Udvari Haditanácstól, hogy a Cle lovasai által okozott kárt (megitták a kőszegi borokat) fizessék ki.¹³⁶ Az Udvari Kamara 1606. június 13-án utasította a hadi fizetőmestert, hogy a dragonyosok fizetéséből vonja le ezt az összeget.¹³⁷ Ugyanekkor Sigmund von Landau alsó-ausztriai főnemes egyszerűen a Lazarus Henkeltől felvett hitelből vett el 1600 forintot, hogy Ramée lovasainak a kártételét kompenzálja belőle.¹³⁸

Az sem számított egyedi esetnek, ha bizonyos alakulatok tisztségviselőinek kölcsönöztek azért, hogy zsoldosaik el tudják tartani magukat. Az Udvari Haditanács 1604. augusztus 19-én a bécsi kamarai tanácsosoknak megküldte Pogrányi Benedek levelét, amelyben az érsek-újvári *Obrist* és az alsó-magyarországi főkapitány helyettese¹³⁹ azt kérte, hogy az általa a dragonyosoknak nyújtott 1500 tallért a következő kifizetésükből térítsék meg neki.¹⁴⁰

Összegzés

A fent leírtak alapján egy nagyon fontos megállapítást tehetünk. A 19. és 20. században divatos ezredtörténetekhez hasonlóan a 16–17. század fordulóján a Habsburg Birodalom szolgálatába állt zsoldosok és alakulatok felfogadásába, felfegyverzésébe és mindennapjaiba is lehetőségünk nyílik betekinteni. Természetesen a forrásadottságok igen szűk keresztmetszetet biztosítanak a kutató számára, ám a vállalkozás korántsem lehetetlen. Az egy-egy regimenttel, zászlóval vagy kompániával kapcsolatban rendelkezésre álló protokollum-bejegyzések, felfogadási iratok, mustrajelentések és egyéb típusú dokumentumok szisztematikus feldolgozása és mozaikszerű összeállítása első olvasásra ugyan túl időigényes feladatnak tűnhet, de a befektetett energia mindenképpen megtérül. Minden egyes ilyen esettanulmány ugyanis közelebb visz bennünket ahhoz, hogy megértsük a kor hadszervezetének működését és nehézségeit, így a hogyanok helyett a miértekre is választ adhatunk.

ZOLTÁN PÉTER BAGI

The Foundation, Equipment and Financing of the Habsburg Empire's First Dragoon Companies During the Fifteen Years War

Similarly to the stories of regiments popular in the 19th and 20th centuries we also have sources about the hiring, equipment and everyday lives of the mercenaries and companies in the service of the Habsburg Empire at the turn of the 16th and 17th centuries. Among the most interesting of these is the story of the dragoon companies hired and employed during the final period of the Fifteen Years War. In my study I am examining their fate from their hiring and muster through the payment of their salaries and lack thereof, up to the disbandment of the companies.

¹³⁶ ÖStA KA HKR Pr. Exp. Bd. 213. fol. 559v. 1605. szeptember 13.

¹³⁷ ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 591. fol. 242r. 1606. június 13.

¹³⁸ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 579. fol. 307v–309r. 1605. október 20.

¹³⁹ Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, 271.

¹⁴⁰ ÖStA FHKA AHF Pr. Exp. B. No. 567. fol. 706v. 1604. augusztus 19.